

درس آشنایی با مقدمات تفسیر استاد سید مجتبی نوره‌مفیدی

موضوع کلی: روش‌های تفسیری

موضوع جزئی: انحاء روش‌های تفسیری

سال: سوم

تاریخ: ۱۹ فروردین ۱۳۹۲

مصادف با: ۲۱ ربیع‌الثانی ۱۴۳۴

جلسه: ۳۰

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته:

عرض کردیم برای روش‌های تفسیر قرآن تقسیماتی به اعتبارات مختلف مطرح شده، از حیث منابع تفسیر می‌توان تفسیر قرآن را به تفسیر قرآن به قرآن، تفسیر روایی و تفسیر عرفانی تقسیم کرد، از حیث نوع چینش مطالب هم می‌توان تفسیر قرآن را به دو روش ترتیبی و موضوعی تقسیم کرد، در روش موضوعی یک موضوعی از موضوعات انتخاب می‌شود و هر آنچه مربوط به آن موضوع در تمام قرآن، مستقیم یا غیر مستقیم مورد اشاره قرار گرفته باشد در دائره تفسیر قرار می‌گیرد اما در تفسیر ترتیبی به حسب ترتیب سور و آیات در قرآن از سور قرآن از سور فاتحه‌الکتاب تا سور ناس تفسیر می‌شوند. از حیث کمال و نقص هم به روش تفسیری کامل و ناقص اشاره کردیم. به هر حال روش‌های تفسیر به اعتبارات مختلف تقسیمات مختلفی دارد.

تفاوت بین روش و گرایش تفسیری:

قبل از اینکه به بحث از روش‌ها و گرایش‌های تفسیری بپردازیم مناسب است درباره پیدایش روش‌های تفسیری هم اشاره مختصری داشته باشیم. قبل از آن لازم است یک نکته را اشاره کنیم و آن تفاوت بین روش تفسیر و گرایش تفسیری است، در روش تفسیر از ابزار یا منابع خاصی برای تفسیر قرآن استفاده می‌شود اما گرایش تفسیری به این معناست که شخص مفسر در مقام تفسیر به جهت دانش خاص خودش یا علاقه و سلیقه شخصی در تفسیر آیات از آن دانش یا سلیقه بیش از حد معمول و لازم استفاده کند یعنی تفسیر در واقع لون و رنگ آن دانش و سلیقه خاص را بگیرد و آن لون بر تفسیر سایه افکند مثل تفسیر فخر رازی که با توجه به شخصیت خود فخر رازی و گرایش کلامی او این تفسیر لون کلامی به خود گرفته اگر چه روش تفسیری او یک روش کلامی نیست، پس باید بین روش‌ها و گرایش‌های تفسیری تفاوت قائل شد.

عمده بحث ما در اینجا مربوط به روش‌های تفسیری است و تقسیماتی هم که عرض شد مربوط به روش‌های تفسیری است، چون عرض کردیم روش تفسیر نحوه استفاده از ابزار یا منابع خاص در تفسیر قرآن است که بسته به نوع ابزار یا منبعی که برای تفسیر بکار رود فرق می‌کند.

عوامل پیدایش روش‌های تفسیری

اگر بخواهیم به طور خلاصه به عوامل و علل پیدایش ریشه‌های اختلاف در روش‌های تفسیری اشاره کنیم می‌توانیم چند عامل را در این رابطه ذکر کنیم که مجموعه این امور با هم یا مستقلاً مبدأ پیدایش یک روش تفسیری خاص شده‌اند:

عامل اول: تبیین و تشریح پیامبر (ص) و ائمه (ع) از آیات

یکی از عوامل این است که در زمان خود پیامبر (ص) مردم مستقیماً با ایشان در ارتباط بودند و در این ارتباطات سؤالات خود را درباره مسائل مختلف و از جمله فهم آیات قرآنی از پیامبر (ص) مطرح می‌کردند. از زندگی عادی، مراعات و تنازعات گرفته تا مطالب مربوط به آیات قرآنی سؤالاتی که برای مردم پیش می‌آمد را با مراجعه به پیامبر (ص) بر طرف می‌کردند، پس در مورد آیات قرآنی هم که بر پیامبر (ص) نازل می‌شد سؤالاتی برای مردم پیش می‌آمد، گاهی از یک کلمه یا یک آیه یا یک سوره یا شأن نزول، سؤالاتی می‌کردند و حضرت (ص) هم پاسخ می‌دادند و به این وسیله شبهات و تردیدهای آنها بر طرف می‌شد بر همین اساس روایات زیادی از اصحاب پیامبر (ص) نقل شده که حضرت (ص) در آنها به تبیین و تشریح مراد و معنای یک آیه یا بخشی از یک آیه می‌پرداختند، بر همین اساس مجموعه‌ای از روایات تفسیری که از اصحاب پیامبر نقل شده شکل گرفت که بخش زیادی از این روایات توسط ابن عباس نقل شده و به همین خاطر بعضی او را پدر تفسیر معرفی کرده‌اند. همین روش بعداً در زمان ائمه معصومین (ع) هم ادامه پیدا کرد و مردم بویژه پیروان اهل بیت (ع) برای فهم معنای آیات قرآن مانند فهم سایر مسائل، به اهل بیت (ع) مراجعه می‌کردند و اهل بیت (ع) هم پاسخ‌های مناسب را به آنها ارائه می‌دادند، لذا در کنار روایات وارده از پیامبر (ص) روایات زیادی هم از اهل بیت (ع) در خصوص تفسیر بعضی از آیات قرآن وارد شده، لکن همان گونه که بعداً خواهیم گفت این روایات شامل همه آیات و سوره قرآن نمی‌شود بلکه تنها بخش‌هایی که مورد سؤال واقع شده و به دست ما رسیده را شامل می‌شود و فقط اینها منبع برای تفسیر آیات هستند، حال با توجه به وجود چنین روایاتی روشی برای تفسیر قرآن بوجود آمده به نام تفسیر نقلی لذا ما در روش تفسیری نقلی یا روایی خواهیم گفت که بعضی فقط معتقدند در تفسیر آیات باید به اخبار و روایات اعتماد کرد و به غیر آن نمی‌توان رجوع کرد.

عامل دوم: گسترش سرزمین‌های اسلامی

گسترش سرزمین‌های اسلامی و فتوحات مسلمین و ارتباط با فرهنگ‌ها و فرقه‌های مختلف عامل دیگری برای شکل‌گیری روش تفسیری قرآن بود که در اثر این ارتباطات فلسفه یونانی وارد عالم اسلام شد و مورد توجه دانشمندان مسلمان قرار گرفت و در چارچوب جدیدی به عنوان فلسفه اسلامی عرضه شد و مباحث عقلی و فلسفی گسترش پیدا کرد، یعنی برخورد با فرقه‌ها و گروه‌ها و ادیان مختلف و اهل کتاب در اطراف و اکناف عالم و رفت و آمدهای آنها به جامعه اسلامی موجب شکل‌گیری مباحث کلامی شد لذا فرقه‌های کلامی و متکلمین به جماعتی از دانشمندان اسلامی تبدیل شدند. در کنار اینها برخی به عنوان اهل باطن و متصوفه معروف شدند که عمدتاً بر دریافت‌ها و مجاهدت‌های باطنی تأکید داشتند، حال اینکه چه عواملی موجب شکل‌گیری اهل تصوف و فرقه‌های باطنی شد مسئله‌ای است که باید

در جای خودش مورد بحث قرار گیرد اما بالاخره عوامل مختلفی از جمله زمینه‌های اجتماعی و سر خورده‌گی‌هایی که برای بعضی از مسلمین پیش آمده بود حتی ممکن بود بعضی از خلفاء و دستگاه‌های خلافت برای بردن جامعه اسلامی به حالت انزوا ترویج و تبلیغ تصوف به معنایی که ذکر شد را می‌کردند لذا پیدایش گروه‌هایی مثل متصوفه موجب شد که روش تفسیری عرفانی یا باطنی پیدا شود، پس پیدایش فرقه‌های مختلف علمی در بین مسلمین از جمله حکماء، متکلمین، صوفیه، اهل حدیث که این خودش معلول عوامل مختلفی است موجب شد هر یک از اینها بر اساس توانایی و اطلاعات و دانش و چارچوب‌های معرفتی خودشان روش‌های خاص تفسیری را در بین جامعه اسلامی ابداع کنند و آن را گسترش دهند لذا می‌بینید که یکی از روش‌های تفسیری به نام تفسیر روایی معروف می‌شود، یکی به نام روش تفسیری عرفانی یا باطنی شهرت پیدا می‌کند، یک روش هم به نام روش تفسیری عقلی مطرح می‌شود یا اساساً بعضی به روش تفسیری قرآن به قرآن روی می‌آورند و عده‌ای هم تفسیر به رأی کرده‌اند که این نوع تفسیر هم از همان صدر اسلام وجود داشت و بعداً توسط بعضی توسعه پیدا کرد. پس یکی از مهم‌ترین عوامل ریشه‌یابی کشف روش‌های تفسیری بررسی وضعیت سیر تطوّر فکر دینی و اسلامی در ادوار مختلف و ارتباطاتی که مسلمین با سایر ملل پیدا کردند می‌باشد، البته ما اگر بخواهیم به طور تفصیلی در مورد هر یک از این روش‌ها مستقلاً بحث کنیم که چگونه مثلاً روش تفسیری نقلی یا عرفانی به دنیای تفسیر وارد شد هر کدام می‌تواند به عنوان موضوعی مستقل مورد بحث قرار گیرد اما ما فعلاً در صد بیان اجمالی هستیم و اجمال عوامل مؤثر در پیدایش روش‌های تفسیری را اشاره کردیم.

«والحمد لله رب العالمین»